

Marcin Skinder

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0001-5876-8977

skinder@ukw.edu.pl

Wdrażanie harmonizujących dezyderatów procesu bolońskiego i europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego w ustawach o szkolnictwie wyższym Litwy, Węgier i Kazachstanu

Wprowadzenie do realizacji procesu bolońskiego

Od 19 czerwca 1999 r., kiedy ogłoszono rozpoczęcie wdrażania procesu bolońskiego, zaczął on stanowić kombinację reform stopniowo wprowadzanych w europejskich systemach szkolnictwa wyższego służących skutecznemu konkurowaniu w spektrum globalnym, głównie z USA. Z prawnego punktu widzenia proces nie zyskał postaci konwencji europejskiej, oparto go raczej o wzajemne porozumienia i dobrowolne deklaracje państw sygnatariuszy. Na przykład nie nałożono obowiązków wdrożenia ustalanych co dwa lata dezyderatów. Przedstawiciele państw członkowskich (obecnie 49) spotykali się nieprzerwanie w przytoczonych odstępach czasowych na konferencjach ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe. Między spotkaniami działała tzw. grupa kontynuacji (*Bologna Follow-up group* – BFUG)¹.

Geneza tego procesu sięga lat 90. XX w., kiedy sytuacja makropolityczna i społeczna sprzyjały dążeniom władz UE do rozmaitych reform. Można tu wspomnieć o utrwaleniu swobód przepływu osób, towarów, usług i kapitału skutkujących powstaniem jednolitego rynku, wejściu w życie w 1993 r. traktatu o Unii Europejskiej (traktat z Maastricht), przystąpieniu w 1995 r. Austrii, Finlandii i Szwecji do struktur unijnych oraz o ustanowieniu układu z Schengen umożliwiającemu obywatelom podróżowanie bez kontroli paszportowych. Ta systemowa przebudowa nie uwzględniała, niestety, edukacji na poziomie

¹ A. Wesółowska, *Proces Boloński i powstanie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2013, nr 7, s. 379–380.

szkół wyższych, co oznaczać mogło swoisty rozdział między światem akademickim a gospodarką. Dopiero pod koniec lat 90. ubiegłego wieku ministrowie prężniej włączyli się w modernizację własnego sektora.

Wspomniane reformy rozpoczęto ogłoszeniem deklaracji sorbońskiej, którą 25 maja 1998 r. podpisali ministrowie odpowiedzialni za szkolnictwo wyższe Wielkiej Brytanii, Niemiec, Włoch i Francji². Deklaracja sorbońska uwzględniała zwiększenie konkurencyjności europejskiej oferty edukacyjnej, rozbudowaną dynamikę mobilności akademickiej i uatrakcyjnienie kształcenia w odniesieniu do innych regionów świata. Mobilność miała być rozbudowana poprzez wdrożenie nowych dezyderatów harmonizujących, a dotyczących fundamentalnych dezyderatów – struktury studiów i wielostopniowości kształcenia (aż do trzeciego stopnia – doktora). Ministrowie zapowiedzieli wtedy uruchomienie nowych kierunków przemieszczania się studentów w Unii Europejskiej z użyciem nowej „waluty ekwiwalentnej” w odniesieniu do kształcenia – *European Credit Transfer System (ECTS)*³. Ostatecznie aktywność podejmowana w ramach deklaracji sorbońskiej nie osiągnęła wystarczającej dynamiki. Można to zresztą zaobserwować w różnych publikacjach krajowych i zagranicznych; już powszechnie autorzy wskazują na deklarację bolońską jako główny proces inspirowany harmonizowaniem szkolnictwa wyższego w Europie, a przecież podobnie interesujących projektów było więcej – od deklaracji kopenhaskiej, deklaracji goteborskiej aż do strategii lizbońskiej⁴. Koncept harmonizowania znalazł podatny grunt do ewoluowania w środowisku ministrów szkolnictwa wyższego do tego stopnia, że do dzisiaj rudymenarny cel rozwijania *European Higher Education Area* (ang. EHEA; europejski obszar szkolnictwa wyższego, dalej jako EOSW) funkcjonuje na poziomie uzgodnień międzyrządowych, a nie w ramach prawa Unii Europejskiej⁵.

EOSW – osiągnięcie celu i dalszy rozwój

Wśród głównych celów procesu bolońskiego nadrzędnym jest zapewnienie, różnymi narzędziami, spójności systemów szkolnictwa wyższego w Europie.

---

² Joint Declaration on Harmonisation of the Architecture of the European Education System [The Sorbonne Declaration], www.ehea.info/files.

³ ECTS stanowi narzędzie bolońskie związane bezpośrednio z obciążeniem studenta pracą dla osiągnięcia określonych wyników, przyczyniając się do wzrostu przejrzystości w szkolnictwie wyższym. Służą też europejskiej ekwiwalentności wykształcenia zdobytej nie tylko w uniwersytetach, ale w rozmaitych instytucjach.

⁴ Więcej: M. Skinder, *Proces Boloński – projekt społeczno-edukacyjny*, Bydgoszcz 2009, s. 47–55.

⁵ The European Higher Education Area: Joint declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on the 19th of June 1999 [The Bologna Declaration], www.ehea.info/files.

W jego ramach w 2010 r. ogłoszono już osiągnięcie wspomnianego EOSW służącego ułatwieniom w mobilności środowiska akademickiego i zapewniającego nieskrępowany dostęp do europejskich systemów kształcenia na poziomie wyższym, co ostatecznie ma też zwiększyć ich konkurencyjność na całym świecie. EOSW nadal jest rozwijany, a istotne stało się teraz monitorowanie przez Komisję Europejską postępów wzrostu liczby absolwentów uczelni wyższych w krajach Unii Europejskiej oraz wzmacnianie wymiaru socjalnego szkolnictwa wyższego jako istotnego dezyderatu procesu bolońskiego, co zostało potwierdzone przez ministrów szkolnictwa wyższego w 2018 r. w komunikacie paryskim⁶. W tym celu Komisja Europejska zobowiązała się do wspierania z programu Erasmus+ szkół wyższych przy wdrażaniu zintegrowanych strategii na rzecz inkluzji, równości płci i sukcesu edukacyjnego od momentu podjęcia studiów do ich ukończenia, w tym przez współpracę ze szkołami i organizatorami kształcenia i szkolenia zawodowego. Mechanizm ten polega na koordynacji i standaryzacji działań realizowanych w różnych państwach członkowskich. Ważne jest w tym kontekście także propagowanie modułowych programów studiów, które ułatwiają dostęp do kształcenia wyższego, w tym przyznawanie studentom punktów akumulacyjnych w ramach systemu ECTS za wolontariat i pracę społeczną, z jednoczesnym uwzględnieniem wsparcia uznawalności wykształcenia uchodźców i migrantów⁷.

W kontekście EOSW uwzględnienia wymagało potwierdzenie powszechnego wprowadzenia trzystopniowego systemu szkolnictwa wyższego (studia licencjackie, magisterskie i doktoranckie), zapewnienie wzajemnego uznawania kwalifikacji i okresów nauki za granicą oraz wdrożenie systemu zapewnienia jakości w celu poprawy jakości, ale wydaje się, że przede wszystkim, adekwatności kształcenia⁸. Łączy się to ze słabością rynku pracy, problemem, który zaistniał właściwie w całej Unii Europejskiej, związanym z niedoborem specjalistów, w szczególności w dziedzinie nauk przyrodniczych, technologii, inżynierii i matematyki (STEM⁹) oraz w dziedzinie technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT). Potwierdzają to właściwie doniesienia z większości branż specjalistycznych, choćby z informatycznej. Na początku 2022 r. niedo-

---

⁶ „As a follow-up to the Bologna Policy Forum, we mandate the BFUG to enter into a global policy dialogue to improve regular cooperation with other regions and international organisations. This dialogue should focus on promoting mutual learning and joint initiatives on issues of common interest, such as social inclusion and the wider role of higher education” – Paris Communiqué, Paris, May 25th 2018, s. 2–5.

⁷ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Dotyczący Odnowionego Programu UE dla szkolnictwa wyższego, COM/2017/0247 Final.

⁸ <https://education.ec.europa.eu/pl/education-levels/higher-education/relevant-and-high-quality-higher-education>.

⁹ STEM to akronim od słów z języka angielskiego: Science, Technology, Engineering, Mathematic, czyli grupy nauk przyrodniczo-techniczno-matematycznych, <http://stem.org.pl> (data dostępu: 27.10.2022).

bór specjalistów z takiej branży w Polsce szacowany był na ok. 50 tys. osób, a w całej Europie na około 300 tys. Prognozuje się, że w drugiej połowie 2022 r. wskaźniki będą nawet wielokrotnie wyższe¹⁰.

Harmonizowanie i aktywność BFUG

Warto podkreślić, że realizacja procesu bolońskiego i osiągnięcie kolejnych celów EOSW uwzględnia „mechanizm harmonizowania systemów szkolnictwa wyższego”. Choć proces ten nie został włączony do podstawowych regulacji Unii Europejskiej, to wciąż ma fundamentalne znaczenie dla mobilności środowiska akademickiego, paneuropejskiej współpracy akademickiej oraz wzajemnej uznawalności okresów kształcenia uzyskanych za granicą. Rozumieć go można jako współpracę międzyrządową w dostosowywaniu regulacji prawnych, organizacyjnych zmian instytucjonalnych oraz w aktywności rozmaitych podmiotów mających różny udział w harmonizowaniu systemów szkolnictwa wyższego w Europie.

Można dodać, że harmonizowanie systemu szkolnictwa wyższego w ramach procesu bolońskiego nie jest tożsame z harmonizacją prawa oznaczającego zbliżanie, dostosowanie krajowych przepisów prawnych z unijnym *acquis communautaire*. Są oczywiście istotne podobieństwa związane głównie z równoległymi dążeniami do wzajemnego dostosowywania i zespalania rozmaitych części składowych i w takim ujęciu harmonizacja prawa znajduje najwięcej podobieństw do harmonizowania systemu szkolnictwa wyższego w procesie bolońskim¹¹. Koordynowaniem prac w tym społeczno-edukacyjnym procesie zajmują się ministrowie szkolnictwa wyższego, którzy przygotowują dokumenty, które normatywnie uwzględniają ewaluację rezultatów i decyzji wytyczających dalsze priorytetowe kierunki¹². Nie można zapomnieć przy tym o grupie kontynuującej prace w ramach procesu bolońskiego BFUG, która wykonuje główne zadania organizacyjne w imieniu europejskich ministrów. Przykładem takiego działania jest dołączenie podpisu Polski do oświadczenia członków i członków konsultacyjnych dot. konsekwencji agresji Rosji na Ukrainę (*Statement by members and consultative members of the BFUG on consequences*

---

¹⁰ Szacunki sprzed pandemii sugerowały, że w ciągu mniej więcej sześciu lat niedobór specjalistów na europejskim rynku IT sięgnie ok. miliona osób. Pandemia spowodowała gwałtowny wzrost popularności usług cyfrowych i przeniesienie wielu dziedzin życia do świata online, co tylko pogłębiło niedobór pracowników z odpowiednimi umiejętnościami – <https://biznes.interia.pl/praca/news-w-calej-europie-brakuje-specjalistow-it-polska-mierzy-sie-z-,nId,6109082> (data dostępu: 25.10.2022).

¹¹ Por. J. Osiejewicz, *Harmonizacja prawa państw członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa, 2016, s. 7.

¹² E. Solska, *Duch liberalizmu a projekt Europejskiej Przestrzeni Edukacyjnej*, Lublin 2011, s. 201–203.

of the Russian invasion of Ukraine)¹³. Innym przykładem, doskonale pokazującym skuteczność działania BFUG jest decyzja podjęta we francuskim Strasbourgu w dniach 11–12 kwietnia 2022 r. na „BFUG Meeting LXXX” o zawieszeniu Rosji i Białorusi w udziale w EOSW¹⁴.

Wdrażanie i realizacja postanowień bolońskich

Postanowienia bolońskie (dezyderaty wdrożeniowe) zapisano w podstawowym dokumencie procesu bolońskiego *The European Higher Education Area: Joint declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on the 19th of June 1999*¹⁵. Znalazła się tam idea *Europe of Knowledge* (Europa wiedzy), określona jako zasada społecznego rozwoju i zdeterminowania obywatelstwa europejskiego do zapewnienia obywatelom zawodowych kompetencji i utrwalenia przynależności do wspólnej przestrzeni społecznej¹⁶. Realizowanie tej zasady związane było od początku z harmonizowaniem krajowych systemów szkolnictwa wyższego, które ułatwiłyby międzynarodową współpracę naukową i ujednoliciłyby rozwiązania organizacyjne w kształceniu z zagwarantowaną odrębnością kulturową narodowych systemów szkolnictwa wyższego.

Wdrażanie postanowień bolońskich, rozumianych jako realizację reform w europejskim szkolnictwie wyższym, można określić zakresem przedmiotowym procesu bolońskiego. Pierwotnie postanowienia zapisano w deklaracji bolońskiej z 1999 r., ale operacjonalizację najbardziej aktualnych narzędzi reformujących ogłasza się co dwa lata w komunikatach ministrów. Pierwotne postanowienia obejmują następujące dezyderaty: zapewnienie jakości kształcenia, wielostopniowość studiów, system punktów kredytowych (ECTS), wsparcie dla mobilności, uznawanie dyplomów, stopni, promocja europejskiego i społecznego wymiaru EOSW, wprowadzanie alternatywnych form kształcenia (*e-learning*, *lifelong learning*) i Europejskiej ramy kształcenia. Najbardziej

¹³ Statement by members and consultative members of the BFUG on consequences of the Russian invasion of Ukraine, www.ehea.info (data dostępu: 25.10.2022).

¹⁴ „In conclusion, it was agreed to submit a proposal to the BFUG to suspend the rights of representation of the Russian Federation and any other EHEA country that supports Russia, and that this motion would be discussed at point 6 of this agenda” – BFUG Meeting LXXX, 11–12 April 2022, Hosted by France, Venue: Council of Europe, Strasbourg, Minutes, s. 5.

¹⁵ The European Higher Education Area: Joint declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on the 19th of June 1999, *passim*, www.ehea.info/page-ministerial-conference-bologna-1999 (data dostępu: 27.10.2022).

¹⁶ „A Europe of Knowledge is now widely recognised as an irreplaceable factor for social and human growth and as an indispensable component to consolidate and enrich the European citizenship, capable of giving its citizens the necessary competences to face the challenges of the new millennium, together with an awareness of shared values and belonging to a common social and cultural space” – The European Higher Education Area: Joint declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on the 19th of June 1999, s. 1, www.ehea.info/page-ministerial-conference-bologna-1999.

aktualne dezyderaty uwzględniają zapisy w komunikatach, które ogłoszono tuż po osiągnięciu celów EOSW w 2010 r.

Tabela 1

Zakres przedmiotowy komunikatów ministrów szkolnictwa wyższego uczestniczących w procesie bolońskim po ogłoszeniu osiągnięcia EOSW w 2010 r.

Komunikaty ministrów i ich rok ogłoszenia	Zakres przedmiotowy procesu bolońskiego
Budapeszteńsko-wiedeński (2011)	Zakres poprzednich komunikatów wraz z: <ul style="list-style-type: none"> • ogłoszeniem osiągnięcia pełni zadeklarowanego w Bolonii w 1999 r. EOSW, • decyzją o kontynuacji procesu, • niezależną oceną przez konsorcjum naukowców realizacji dotychczasowych dezyderatów procesu, • uruchomieniem międzynarodowej strony internetowej EOSW, • <i>peer learning</i> (partnerskie uczenie się), • współpracą z państwami spoza Europy na zasadach koprezydencji.
Bukareszteński (2012)	Zakres poprzednich komunikatów wraz ze: <ul style="list-style-type: none"> • współpracą międzynarodową.
Erywański (2015)	Zakres poprzednich komunikatów wraz z: <ul style="list-style-type: none"> • podnoszeniem jakości i przydatności kształcenia, • kontynuacją wsparcia zatrudnialności absolwentów, • poprawą inkluzywnego charakteru systemów szkolnictwa wyższego.
Paryski (2018)	Zakres poprzednich komunikatów wraz z: <ul style="list-style-type: none"> • innowacjami w kształceniu akademickim, • trójstopniowym systemem kształcenia i ramami kwalifikacji, • uznawalnością wykształcenia, • zapewnianiem jakości w szkolnictwie wyższym, • nowelizacją wzoru suplementu do dyplomu.
Rzymski (2020)	Zakres poprzednich komunikatów wraz z: <ul style="list-style-type: none"> • opracowaniem krajowych ram kwalifikacji, • pełnym wdrożeniem konwencji lizbońskiej Rady Europy/UNESCO o uznawaniu kwalifikacji, • automatycznym uznawaniem kwalifikacji akademickich i okresów studiów w Europie, • rozwojem bazy danych zewnętrznego systemu zapewniania jakości (DEQAR¹⁷), • europejskim paszportem kwalifikacji dla uchodźców, • europejskim podejściem do zapewniania jakości programów typu <i>joint degree</i>, • wsparciem dla inkluzji społecznej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Romanian Communiqué 19 November 2020, Yerevan Communiqué 14–15 May 2015, Bucharest Communiqué 26–27 April 2012, Budapest–Vienna Declaration, <https://ehea.info/page-ministerial-declarations-and-communications> (data dostępu: 25.10.2022).

¹⁷ Reliable information on quality of European higher education and its assurance, www.eqar.eu.

Ustawy o szkolnictwie wyższym i nauce – odniesienia do realizacji procesu bolońskiego na Litwie, Węgrzech i w Kazachstanie

W żadnej ustawie o szkolnictwie wyższym w wymienionych państwach nie znajdziemy bezpośrednich odniesień do pojęcia proces boloński. Zresztą sytuacja ta ma miejsce także w odniesieniu do naszego krajowego aktu prawnego. W ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym¹⁸ uwzględniono wiele ważnych dla organizacji uniwersytetów kwestii, ale większość w małym stopniu uwzględnia dorobek procesu bolońskiego, szczególnie dezyderatów zgłaszanych przez ministrów w najbardziej aktualnych komunikatach. W przepisach ogólnych tego aktu prawnego (w pierwszych artykułach) nie znajdziemy odniesień do idei harmonizowania szkolnictwa europejskiego. W zasadzie znalazły się tam tylko odniesienia do sposobów potwierdzania efektów uczenia się oraz wykonywania zadań związanych z przypisywaniem poziomów Polskiej Ramy Kwalifikacji.

W ustawie o szkolnictwie wyższym Litwy¹⁹ we wprowadzeniu znajdziemy fundamentalne odniesienia do misji szkolnictwa wyższego, a także do litewskiej polityki badań naukowych, w której gwarantowana jest odpowiednia jakość szkolnictwa wyższego i równy dostęp do szkolnictwa wyższego dla wszystkich obywateli. Polityka ta ma zapewnić, że system szkolnictwa wyższego zaspokaja potrzeby społeczeństwa i gospodarki, wspiera jego otwartość i integrację z międzynarodowym obszarem szkolnictwa wyższego i badań naukowych. Osiąganie tego celu można rozumieć jako wdrażanie dezyderatu bolońskiego udziału w europejskiej przestrzeni badawczej (*European Research Area – ERA*²⁰), w której członkowie dążą do osiągnięcia jednolitego unijnego rynku badań, innowacji i technologii. Został on ustanowiony jeszcze w 2000 r.²¹ i od tamtej pory pomaga stymulować unijne badania i innowacje, wspierając swobodną cyrkulację naukowców i wiedzy oraz ujednolicając krajowe polityki

¹⁸ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 574, 583, 655, 682, 807, 1010, 1079, 1117, 1459).

¹⁹ Część regulacji szkolnictwa wyższego znajdziemy w Republic of Lithuania Law Amending The Law on Education, 17 March 2011 No. XI-1281, Vilnius.

²⁰ Koncepcja europejskiej przestrzeni badawczej (EPB) miała swój początek podczas szczytu Rady Europejskiej w Lizbonie w marcu 2000 r., a sama inicjatywa zyskała szersze zainteresowanie wraz z publikacją w 2007 r. „Zielonej Księgi” pt. *Europejska Przestrzeń Badawcza: Nowe perspektywy*. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (traktat lizboński) formalnie wprowadził EPB (art. 179), czyniąc swobodny przepływ naukowców i wiedzy oficjalnym celem Unii Europejskiej, łącznie ze zbiorem przepisów służących wdrażaniu tej koncepcji (art. 182 ust. 5).

²¹ Rezolucja z dnia 15 czerwca 2000 r. w sprawie ustanowienia europejskiej przestrzeni badawczej (EPB), przyjętej na posiedzeniu Rady Europejskiej w dniach 23–24 marca 2000 r., na którym uzgodniono strategię lizbońską (Dz.U. C 205 z 19.07.2000, s. 1).

i programy badawcze²². W art. 4 analizowanego aktu prawnego znajdziemy słowniczek, w którym uwzględniono pojęcia tożsame dla dezyderatów bolońskich; dotyczy to akredytacji (*Accreditation of a higher education institution or a study programme*)²³, a w art. 17 (*Centre for Quality Assessment in Higher Education*) określono zasady zapewniania jakości w litewskim systemie szkolnictwa wyższego. W procesie bolońskim podjęto wiele działań na rzecz stworzenia strategii poprawiających jakość kształcenia. Większość systemów zapewniania jakości dotyczy zarazem programów i instytucji, część z nich zrzeszono w systemie EQAR²⁴. Litewskie Centrum Oceny Jakości w Szkolnictwie Wyższym (*Studijų kokybės vertinimo centre, SKVC*)²⁵ jest niezależną agencją publiczną założoną w 1995 r., które wdraża politykę zewnętrznego zapewniania jakości²⁶ w szkolnictwie wyższym na Litwie. Centrum zostało założone przez Ministerstwo Edukacji i Nauki Republiki Litewskiej jako instytucja ekspercka. W sekcji drugiej aktu²⁷, w której określono kompetencje rektora i senatu, nie uwzględniono roli harmonizowania i procesu bolońskiego jako wiodących w pracy tych akademickich gremiów. Podobne konstatacje dotyczą sekcji trzeciej ustawy, aż do art. 39. Również tutaj nie ma żadnych odniesień do procesu bolońskiego. Dopiero w art. 40–44 zawarto odniesienia do harmonizowania w postaci zapewniania jakości, które są zgodne z zaleceniami bolońskimi (art. 43: *External evaluation of activities of higher education and research institutions*, art. 44: *Accreditation of a higher education institution*). Narodowe systemy zapewniania jakości powinny zawierać m.in. ewaluację programów lub instytucji, przeglądy zewnętrzne, system akredytacji, porównywalne procedury bądź certyfikaty²⁸. Zalecenia te, w postaci wytycznych, standardów oraz procedur związanych z zapewnianiem jakości w kształceniu

²² „Ze względu na to, że zmiany zachodzące w europejskim szkolnictwie wyższym są postrzegane coraz częściej jako element szerszego procesu, obejmującego w szczególności tworzenie Europejskiej Przestrzeni Badawczej (*European Research Area*) i zmierzającego do realizacji wizji Europy Wiedzy (*Europe of Knowledge*), przedstawiono także ten szerszy kontekst Procesu Bolońskiego” – A. Kraśniewski, *Proces Boloński. Dokąd zmierza szkolnictwo wyższe*, Warszawa 2006, s. 2, <http://arch.krasp.org.pl/wp-content/uploads/sites/2/2013/07/ects9.pdf>. „Jednocześnie podkreślono rolę Europejskiego Obszaru Badań, organizacji studenckich oraz uczelni w procesie tworzenia EHEA” – A. Wesółowska, op. cit., s. 380.

²³ Republic of Lithuania Law on Higher Education and Research, 30 April 2009 No. XI-242 Vilnius (As last amended on 17 December 2015 No. XII-2198).

²⁴ Rejestr instytucji zapewnienia jakości można znaleźć pod adresem: www.eqar.eu (data dostępu: 25.10.2022).

²⁵ Statut SKVC: Minister For Education And Science Of The Republic Of Lithuania Order Regarding The Approval Of The Statute Of The Centre For Quality Assessment In Higher Education, 14 November 2016 No. V-1002 Vilnius.

²⁶ Zasady akredytacji: Resolution No. 1317 of 22 September 2010 of the Government of the Republic of Lithuania.

²⁷ Section Two, Management of Higher Education Institutions (art. 19–23); Section Three Management of a research institute (art. 24–39).

²⁸ Realizacja Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Komunikat z konferencji ministrów ds. szkolnictwa wyższego, Berlin, 19 września 2003 r., s. 3.

na poziomie wyższym, uchwalono już w 2003 r. podczas konferencji ministrów w Berlinie i przekazano do realizacji instytucjom z otoczenia procesu bolońskiego ENQA, EUA, EURASHE, ESIB²⁹. W art. 46 (*Structure of the study system*) uwzględniono trójstopniowość kształcenia, w którym przewiduje się opracowanie porównywalnych opisów kwalifikacji absolwentów z włączeniem w to nakładu pracy studenta, wyników kształcenia i właściwych kompetencji osiąganych dzięki zdefiniowanym efektom kształcenia. Z zapewnieniem jakości wiążą się też mechanizmy uznawalności, których zasady zawarto w art. 50–51: *Partial studies and accreditation of their results* oraz *Higher education qualifications, diplomas, diploma supplements (addenda), certificates*. Chodzi w nich głównie o uznawalność wyników studiów uzyskanych za granicą, w innego typu uczelni krajowej lub na podstawie innego programu studiów tej samej uczelni (uznawalność tytułów zawodowych, stopni oraz okresów studiów). W procesie bolońskim uznawalność ma charakter akademicki i oznacza możliwość dalszej edukacji (reguluje to konwencja lizbońska) lub jest związana z możliwością wykonywania zawodu (regulują to dyrektywy sektorowe opracowane przez Unię Europejską). W art. 47 określone zostały z kolei zasady wdrażania systemu punktów kredytowych (ECTS). W procesie bolońskim najczęściej spotykany jest model 180 punktów na studiach pierwszego stopnia oraz 120 punktów na studiach magisterskich, tak też zostało to określone w litewskim systemie punktów kredytowych (art. 47: *Academic years and study forms, the volume of study programmes*). W całym rozdziale VI ustawy nie znajdziemy nic o harmonizowaniu systemu szkolnictwa wyższego. Trudno znaleźć nawet jakieś odniesienia w regulacjach dotyczących samorządu studenckiego, a przecież *European Student Union* (ESU³⁰) jest podmiotem współpracującym z BFUG (Chapter VI: *Academic Community*). Podobne konstatacje dotyczą kolejnych części ustawy (Chapter VII: *Funding of Higher Education and Research*, Chapter VIII: *Management, use and disposal of assets of state higher education institutions*, Chapter IX: *Regulation of activities of research institutions during the transitional period*; Chapter X: *Final provisions*)³¹.

W węgierskiej ustawie o szkolnictwie wyższym (*Higher Education Act CXXXIX of 2005*)³² znaleźć można odniesienia do harmonizowania opartego

---

²⁹ Więcej o instytucjach zapewniania jakości w procesie bolońskim: M. Skinder, *Harmonizowanie narodowych systemów szkolnictwa wyższego państw europejskich (lata 1990–2011)*, Bydgoszcz 2016, s. 143–170.

³⁰ „The aim of ESU is to represent and promote the educational, social, economic and cultural interests of students at the European level towards all relevant bodies and in particular the European Union, Bologna Follow Up Group, Council of Europe” – <https://esu-online.org/about> (data dostępu: 25.10.2022).

³¹ Republic of Lithuania Law on Higher Education and Research, 30 April 2009 No. XI-242 Vilnius (As last amended on 17 December 2015 No. XII-2198).

³² Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008.

o dobre praktyki procesu bolońskiego. Już we wprowadzeniu znajdziemy odniesienie *expressis verbis* do fundamentalnego dokumentu *Bologna Magna Charta Universitatum*³³, opisującego zadania i cele harmonizacji szkolnictwa wyższego w Europie, ogłoszonego 18 września 1988 r. z okazji 900-lecia Uniwersytetu Bolońskiego, jeszcze zanim ogłoszono deklarację bolońską³⁴. Implementacji harmonizujących jest zresztą więcej – w części pierwszej ustawy (Part one: *General Provisions. Purpose of the Act*) w sekcji 2 wskazano, że celem wprowadzenia w życie ustawy jest stworzenie ram niezbędnych do integracji węgierskiego szkolnictwa wyższego z EOSW i EPB, a także wzmocnienie wymiaru regionalnego³⁵. Warto przypomnieć, że celem procesu bolońskiego było stworzenie do 2010 r. atrakcyjnego i konkurencyjnego EOSW opartego o dezyderaty zwiększenia jakości w szkolnictwie wyższym, poprawienia mobilności wśród studentów i nauczycieli, systemu trzystopniowych studiów z wykorzystaniem ECTS. Węgierska ustawa uwzględnia też dezyderat umiędzynarodowienia kształcenia w formie współpracy systemowej z innymi państwami w dydaktyce i nauce³⁶. Wśród bolońskich dezyderatów można wspomnieć też o zatrudnialności absolwentów, wzmacnianiu społecznego wymiaru kształcenia oraz o kształceniu ustawicznym (*lifelong learning*). Odniesienia do nich znajdziemy w sekcji 2 pkt c–e oraz i³⁷. Podobnie do aktów prawnych innych państw, także w węgierskim systemie szkolnictwa wyższego odnajdziemy odniesienia do dezyderatu bolońskiego o zapewnianiu jakości kształcenia

³³ *Magna Bologna Charta Universitatum*, [w:] N. Sanz, S. Bergan, *The Heritage of European Universities*, Strasbourg 2002, s. 181–182.

³⁴ Joint declaration of the European Ministers of Education – The Bologna Declaration of 19 June 1999, www.ehea.info/page-ministerial-conference-bologna-1999 (data dostępu: 25.10.2022).

³⁵ „A further purpose of this Act is to create the framework necessary for Hungarian higher education to integrate into the European Higher Education Area and the European Research Area” – Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008, s. 12. „The student has the right to become acquainted with international practice and, to this end, study in another higher education institution in the Member States of the European Union or in other countries party to the Agreement on the European Economic Area” – Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008, s. 61.

³⁶ „To further improve links between Hungarian higher education and international research so that higher education institutions constitute one of the most substantial bases for research and development” – Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008, s. 12. Szczegółowe zasady międzynarodowego kształcenia razem z mechanizmem uznawalności znaleźć można w sekcjach 116–119 działu VI (Part six: *Provisions with international relevance*) Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008, s. 131–134.

³⁷ „(...) c) To strengthen socio-economic integration of Hungarian higher education and guarantee sustainable development of its programmes and operation, and to promote health and environment conscious approaches and values, d) to create conditions for lifelong learning and, as part of lifelong learning, expand the range of access opportunities to higher education, e) to prepare students with outstanding results for academic careers so that the transfer of up-to-date knowledge contributes to the establishment of a knowledge-based society; i) by transforming the training structure of higher education, to allow for professional qualifications guaranteeing employment for the student to be awarded following a short programme” – Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008, s. 13.

(pkt L, sekcja 2)³⁸. Aż do sekcji 10 nie ma żadnych odniesień do mechanizmów harmonizujących. Dopiero w sekcji 11 wprowadzono ogólne probolońskie zasady studiów trójstopniowych. Bardziej szczegółowe odniesienia do wielostopniowości znaleźć można w sekcjach 32, 43 i 67–70³⁹. Podobnie jak w wielu innych krajach, w części ustawy dotyczącej finansowania, organizacji władzy kierowniczej czy studentów brakuje odniesień do mechanizmów harmonizowania (w węgierskiej ustawie braki te są aż do sekcji 43 (Part two: *The operation of institutions of the higher education system*, Part three: *The student. Establishment of student status*). W sekcji 58 zawarto odniesienia do punktów kredytowych, jednak nie odzwierciedlają one powszechnie wdrożonych w większości państw członkowskich ECTS. Zamiast typowej implementacji, stosowana jest tabela przeliczeń punktów ECTS w odniesieniu do uzyskanych stopni⁴⁰. Z kolei w sekcji 63 określone zostały zasady przygotowywania suplementu do dyplomu⁴¹. W wielu państwach, tak też na Węgrzech, regułą stało się wydawanie studentom, którzy ukończyli studia, nieodpłatnego dokumentu, w którym znajdują się informacje dotyczące osiągnięć studenta uzyskanych w trakcie trwania cyklu studiów, co ma znaczenie w bolońskim dezyderacie mobilności akademickiej. W części V (Part five: *The organisation and governance of higher education*) aż do sekcji 105 nie znajdziemy odniesień probolońskich. Dopiero w sekcjach 106–109 wyróżnić można dezyderat wspierania jakości poprzez akredytację uczelni obejmującą ocenę organizacji pracy i jej jakości, w wyniku której uzyskuje ona status uczelni uznawanej przez państwo, z uwzględnieniem pryncypiów EOSW. W sekcji tej określono przedmiotowe zadania⁴² Krajowej Komisji Akredytacyjnej (*Hungarian Accreditation Committee*). W części VII (Part seven: *The funding of higher education*) określono zasady finansowania systemu szkolnictwa wyższego bez żadnych konkretnych sprzężeń z zasadami bolońskimi. Podobne spostrzeżenia dotyczą pozostałych części ustawy (Part eight: *Miscellaneous provisions*; Part nine: *Enacting provisions*, Part ten: *Compliance with the Law of the European Union*).

³⁸ „1) Through the improvement of quality assurance and quality certification systems of higher education institutions” – Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008, s. 13.

³⁹ Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008, s. 19, 81–83.

⁴⁰ „7) Acquisition of a given knowledge content shall yield credit only on one occasion. Student performance having earned credit shall be recognised in studies pursued in any other higher education institution – provided that the relevant preconditions are met – irrespective of the higher education institution and the level of training at which it was accrued. Recognition – on the basis of the programme in the subject concerned – shall exclusive- be performed by way of comparing the knowledge content serving as the basis for the credit” – Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008, s. 73.

⁴¹ „2) The Diploma Supplement defined by the European Commission and the European Council shall be issued together with the Bachelor and the Master degree, in Hungarian and English” – Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008, s. 78.

⁴² „Monitor the convergence of the sectoral quality development system with the higher education systems of the European Higher Education Area” – Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008 (sections 106–108).

W procesie bolońskim, jako najmłodsze stażem państwo członkowskie, udział bierze też Kazachstan⁴³. Główne dezyderaty znajdują odzwierciedlenie nawet we wcześniej uchwalonej ustawie O edukacji z dnia 27 lipca 2007 r. oraz w strategicznych aktach prawnych szkolnictwa wyższego, w tym w ustawie Republiki Kazachstanu o nauce z dnia 18 lutego 2011 r. Dodatkowo można dodać, że opisy niektórych mechanizmów harmonizujących zostały uwzględnione w Strategicznym planie rozwoju Republiki Kazachstanu do 2020 r. i Państwowym programie rozwoju edukacji Republiki Kazachstanu na lata 2016–2019, a także w Planie strategicznym Ministerstwa Edukacji i Nauki Republiki Kazachstanu na lata 2011–2015.

Realizacja głównych dezyderatów bolońskich, w tym wielostopniowości kształcenia, wraz z systemem odpowiadających im kwalifikacji w szkolnictwie wyższym w kazachskim systemie uniwersyteckim, od początku napotykała liczne bariery o charakterze organizacyjnym i prawnym. Choć wydawało się to trudne do osiągnięcia w perspektywie do 2020 r., Kazachstan przyjął nowe dla kraju zobowiązania do spełniania międzynarodowych standardów i kryteriów w europejskiej przestrzeni edukacyjnej. Wśród tych kwestii problemem stało się systemowe zapewnienie jakości, by uczynić tym przedmiotem instrumenty kazachskiej polityki, u podstaw których lec miało wzmocnienie związku między szkolnictwem wyższym a rynkiem pracy, przy jednoczesnym podniesieniu statusu rozmaitych uczelni⁴⁴. W pierwszym rozdziale ustawy (Chapter 1: *General provisions*, article 1: *Basic definitions used in this Law*), w części definiującej pojęcia zawarte w akcie prawnym, znajdziemy odniesienia do dezyderatów bolońskich, w tym do punktów kredytowych będących wstępem do udziału w systemie ECTS, mobilności akademickiej, wyodrębnionej instytucji akredytującej wraz z odpowiadającymi standardami postępowania. Można się tu odnieść do procesu mobilności, który sprzyja rozwojowi EHEA, o czym wspomniano w zasadzie we wszystkich komunikatach bolońskich. Standardem powinno stać się, już teraz (do 2020 r.), stałe przemieszczanie w celach akademickich 20% stanu studentów (komunikat z Leuven). Mobilność środowiska akademickiego, w tym studentów, młodych naukowców i kadry przyczynia się do podniesienia jakości programów i doskonałości w badaniach, a także wzmacnia internacjonalizację europejskiego szkolnictwa wyższego, rozwijając zdolności do kontaktowania się z innymi kulturami⁴⁵.

⁴³ „Based on our agreed criteria for country membership, we welcome Kazakhstan as new participating country of the European Higher Education Area” – Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area March 12, 2010, s. 1.

⁴⁴ A. Yessentemirova i in., *Legal regulation of higher education in Kazakhstan: Problems and prospects*, „The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC”, Special Edition, September 2018, s. 2924–2934.

⁴⁵ Proces Boloński 2020 – Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego w nowej dekadzie. Komunikat z konferencji europejskich ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe, Leuven i Louvain-la-Neuve, 28–29 kwietnia 2009, s. 4.

W pierwszej części ustawy zaakcentowano istnienie trójstopniowego systemu kształcenia, choć bez przypisanych efektów kształcenia. Na przykład zdefiniowano tytuł licencjata (*Bachelor degree*), magistra (*Master degree*) i doktora (*Doctor degree*), jednocześnie pozostawiając (podobnie jak w innych państwach tego obszaru, np. w Ukrainie) postsowiecki stopień kandydata nauk⁴⁶. Określone zostały tu też pojęcia krajowego systemu zapewniania jakości (...*system of estimating the quality of education – a set of institutional structures, procedures, forms and methods of establishing conformity of quality of education to the state obligatory standards of education, needs of individual, society and the state...*) oraz uznawalności wykształcenia. W zakresie dezyderatu społecznego wymiaru procesu bolońskiego wprowadzono „edukację inkluzywną” jako proces zapewniający równy dostęp do edukacji wszystkim z uwzględnieniem specjalnych potrzeb edukacyjnych i indywidualnych możliwości. Do tego zorganizowano kształcenie prowadzone przy współdziałaniu nauczyciela i studentów na odległość, w tym z wykorzystaniem technologii informacyjnych i komunikacyjnych oraz telekomunikacji. W pozostałych rozdziałach kazachskiej ustawy uchwalono zasady organizacyjne funkcjonowania kształcenia na niższym poziomie⁴⁷.

Z kolei w kazachskiej ustawie o nauce w zbiorze użytych pojęć (Chapter 1: *General provisions*, article 1: *Basic definitions, used in this Law*) odnajdziemy akredytację rozumianą jako procedurę, w wyniku której podmioty działalności naukowej uzyskują oficjalne uznanie zgodności ich działalności z wymogami i standardami ustanowionymi przez ustawodawstwo Republiki Kazachstanu⁴⁸. W kolejnym rozdziale (Chapter 2: *Competence of the state bodies in the field of scientific and or scientific-technical activity*) o organizacji i kompetencjach podmiotów szkolnictwa wyższego, wbrew oczekiwaniom, nie znajdziemy już żadnych literalnych odniesień do procesu bolońskiego. Podobne konstatacje wynikają z analizy kolejnych części ustawy (Chapter 3: *Subjects of scientific and (or) scientific-technical activity*; Chapter 4: *Social security of scientific workers*; Chapter 5: *Management of scientific and (or) scientific-technical activity*; Chapter 7: *Economic stimulation of the science development and international cooperation*; Chapter 8: *Final provisions*). Końcowy etap analizy

⁴⁶ Law of The Republic Of Kazakhstan of July 27, 2007 No. 319-III ZRK. About education (as amended on July 14, 2022).

⁴⁷ Chapter 2. Management of educational system; Chapter 3. Educational system; Chapter 4. Content of education; Chapter 5. Organization of educational activity; Chapter 6. Subjects of educational activity; Chapter 7. Status of teacher carrying out professional activities in organizations of higher and (or) postgraduate education; Chapter 8. State regulation in the field of education; Chapter 9. Financial assurance of educational system; Chapter 10. International activity in the scope of education; Chapter 11. Responsibility for violation of the legislation of the republic of Kazakhstan in the field of education; Chapter 12. Final and transitional provisions.

⁴⁸ The Law of the Republic of Kazakhstan dated 18 February 2011 No. 407-IV (as amended on March 31, 2021): Chapter 1. General provisions, Article 1. Basic definitions, used in this Law.

pozwala na stwierdzenie faktu, że w art. 23 znalazło się zoperacjonalizowanie procesu akredytacji⁴⁹, a w art. 29 odniesiono się do bolońskiego dezyderatu współpracy międzynarodowej współpracy⁵⁰ prowadzonej w Kazachstanie na podstawie odpowiednich umów międzynarodowych, projektów i programów naukowych, naukowo-technicznych, a także w formie pomocy w nawiązywaniu i rozszerzaniu współpracy naukowo-technicznej między kazachskimi i zagranicznymi organizacjami naukowymi.

Uwagi końcowe

Należy podkreślić, że w ustawach wszystkich analizowanych państw brakuje konkretnych ustaleń harmonizujących, wyrażonych literalnie. Wynikać to może z wieloletniej implementacji dezyderatów bolońskich i ich częściowego, pełnego wdrożenia co zostało zasadniczo ogłoszone w 2010 r. na jubileuszowej konferencji ministrów w Wiedniu i w Budapeszcie⁵¹ jako osiągnięcie EOSW. Warto dodać, że w tym nurcie europejskie rządy podjęły ożywioną dyskusję na temat reform polityki szkolnictwa wyższego i starają się przewyciężyć przeszkody w tworzeniu EOSW. Wynika z tego, że reformy bolońskie mają rudymen tarne znaczenie dla mobilności środowiska akademickiego rozumianego jako transgraniczna współpraca akademicka oraz wzajemne uznawanie okresów nauki i kwalifikacji uzyskanych za granicą. Przeprowadzona analiza i jej wyniki wskazują, że kolejny raz okazało się, iż transformacja szkolnictwa wyższego pod względem harmonizacji przebiega nierównomiernie⁵².

W litewskim systemie szkolnictwa wyższego różnice te wynikać mogą ze stosunkowo powoli postępujących zmian organizacyjnych. Zapoczątkowano je ustawą o szkolnictwie wyższym i nauce z 2000 r. i rozpoczęto proces budowy

---

⁴⁹ Article 23. Accreditation of the subjects of scientific and (or) scientific-technical activity: „1. Accreditation of the subjects of scientific and (or) scientific-technical activity shall be carried out at the expense of their own funds by the authorized body. 2. Accreditation of individuals, carrying out the scientific and (or) scientific-technical activity shall have the notifying nature with establishment of minimal required requirements to them” – The Law of the Republic of Kazakhstan dated 18 February 2011 No. 407-IV (as amended on March 31, 2021).

⁵⁰ Article 29. International cooperation: „1. International cooperation shall be carried out on the basis of the relevant international agreements, international scientific, scientific-technical projects and programs, as well as in the form of assistance to establish and extend scientific-technical cooperation between Kazakhstani and foreign scientific and other organizations” – The Law of the Republic of Kazakhstan dated 18 February 2011 No. 407-IV, (as amended on March 31, 2021).

⁵¹ „1. We, the Ministers responsible for higher education in the countries participating in the Bologna Process, met in Budapest and Vienna on March 11 and 12, 2010 to launch the European Higher Education Area (EHEA), as envisaged in the Bologna Declaration of 1999” – Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area March 12, 2010, s. 1.

⁵² Szerzej: M. Skinder, *Implementacja postanowień procesu bolońskiego w ustawach o szkolnictwie wyższym Polski, Lotwy, Francji, Rumunii, Grecji, Czech i Finlandii*, „Studia Prawnoustrojowe” 2021, nr 54, s. 544–547.

sektora niepublicznego, który przykładowo w Polsce uruchomiono 10 lat wcześniej. Ten swoiście binarny mechanizm przekształceniowy, wobec ogromu chcących się kształcić absolwentów oświaty, spowodował skoncentrowane się niewielkich szkół obu sektorów na zarządzaniu, biznesie i prawie, na które było wówczas ogromne zapotrzebowanie (nawet jeśli szkoły były wcześniej szkołą policyjną, sportową lub rolniczą). Harmonizowanie zeszło wówczas na dalszy plan, dlatego minister szkolnictwa zauważył potrzebę implementowania założeń bolońskich, w tym kwestii jakości, która coraz częściej stawała się przedmiotem debat politycznych. Rząd litewski zaczął stosować instrumenty zapewniania jakości w postaci akredytacji programów oraz oceny instytucjonalnej. Działania te inicjowano przedmiotowo i celowo, by poskromić ekspansję programów i zapewnić choć minimalne standardy kształcenia, a nie szukając bolońskiej idei współpracy między uniwersytetami⁵³. W litewskim systemie szkolnictwa wyższego przepisy harmonizujące rozproszono w dwóch ustawach: Republic of Lithuania Law on Higher Education and Research, 30 April 2009 No. XI-242 Vilnius oraz Republic of Lithuania Law Amending The Law on Education, 17 March 2011 No. XI-1281, Vilnius. Bezpośrednio zagwarantowano w nich wdrożenie odpowiedniej jakości szkolnictwa wyższego oraz równy dostęp do szkolnictwa wyższego dla wszystkich obywateli, co uwzględnia dezyderaty zapisane w deklaracji bolońskiej oraz we wszystkich komunikatach ministrów szkolnictwa wyższego, w tym najbardziej aktualnym z Rzymu⁵⁴. Równy dostęp do szkolnictwa wyższego związany jest z porównywalnością i wzajemną uznawalnością dyplomów, zatem może się przyczynić do realizacji idei równości szans rozumianej jako wymiar społeczny procesu bolońskiego. Jest to jednak idea mało przejrzysta z punktu widzenia rozwoju gospodarczego i nader często marnotrawiona politycznie⁵⁵. Zainicjowane ustawą o szkolnictwie wyższym i nauce z 2000 r. reformy projakościowe kontynuowane były w kolejnych litewskich aktach prawnych. Podjęte reformy harmonizujące skupiono na akredytacji i zewnętrznemu zapewnianiu jakości (*Centre for Quality Assessment in Higher Education, Studijų kokybės vertinimo centre, SKVC*). W kilku przepisach uwzględniono też dezyderaty ECTS, wielostopniowości kształcenia i mechanizmy uznawalności wyników studiów uzyskanych za granicą (art. 40–52).

⁵³ J. Huisman, A. Smolentseva, I. Froumin (red.), *25 Years of Transformations of Higher Education Systems in Post-Soviet Countries Reform and Continuity*, Cham (Switzerland) 2018, s. 304.

⁵⁴ „Thanks to the diversity of our cultures, languages and environments, and to our shared commitment to quality (...) reaffirm our determination to provide inclusive quality higher education (...). Quality education will continue to be the hallmark of the EHEA” – Rome Ministerial Communiqué 19 November 2020, s. 3, 4, 5–7.

⁵⁵ B. Michalski, *Konsekwencje procesu bolońskiego dla rozwoju gospodarczego i międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2008, nr 13, s. 85–96.

W węgierskim szkolnictwie wyższym, zgodne z zasadami procesu bolońskiego, realizowane są trzystopniowe studia. Taka struktura umożliwia kształcenie na poziomie licencjata, które trwa 6–8 semestrów (ISCED⁵⁶ 6, 180–240 pkt ECTS), oraz magistra (ISCED 7, 60–120 pkt ECTS) przez kolejne 2–4 semestry. Studia doktoranckie stanowią trzeci stopień w ramach szkolnictwa wyższego (ISCED 8). Warto podkreślić wagę, jaką stanowi dla tego państwa proces boloński. Dowodzi tego zorganizowanie w dniach 11–12 marca 2010 r. nobilitującej i nadzwyczajnej (rocznicowej) konferencji. Współorganizatorem tego wydarzenia była Austria. Do grona krajów sygnatariuszy deklaracji bolońskiej jako 47 członek dołączył wtedy Kazachstan. W węgierskiej ustawie o szkolnictwie wyższym (Higher Education Act CXXXIX of 2005⁵⁷), jako jedynej w porównywanych państwach, literalnie zapowiedziano pełną harmonizację węgierskiego szkolnictwa wyższego z EOSW. W madziarskiej ustawie zawarto najwięcej odniesień ilościowych o harmonizowaniu systemu szkolnictwa wyższego. Dotyczy to dezyderatów umiędzynarodowienia kształcenia, zatrudnialności absolwentów, wzmacniania społecznego wymiaru kształcenia, kształcenia ustawicznego i dezyderatów zapewniania jakości kształcenia.

W analizie porównawczej uwagę zwraca deklaratywna formuła wdrażania probolońskich dezyderatów harmonizujących szkolnictwo wyższe we wszystkich krajach. Podobnie jak w wielu innych krajach, na Litwie, w Kazachstanie i na Węgrzech założenia bolońskie są skutecznie wdrażane, jednak dotyczy to powszechnie już w całej Europie stosowanych: wielostopniowości, ECTS, zapewnienia jakości czy suplementu do dyplomu. W ustawach brakuje jednak bardziej zaawansowanych norm prawnych uwzględniających mechanizmy finansowania, organizację władzy kierowniczej, tak by wzmacniać współpracę międzynarodową, ideę uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*) oraz uznawanie okresów kształcenia i kwalifikacji uzyskanych za granicą, które nie zostały dotąd skutecznie zharmonizowane.

Wykaz literatury

- Huisman J., Smolentseva A., Froumin I. (red.), *25 Years of Transformations of Higher Education Systems in Post-Soviet Countries Reform and Continuity*, Palgrave Macmillan, Cham (Switzerland) 2018.
- Kraśniewski A., *Proces Boloński. Dokąd zmierza szkolnictwo wyższe*, Warszawa 2006, <http://arch.krasp.org.pl/wp-content/uploads/sites/2/2013/07/ects9.pdf>.
- Michalski B., *Konsekwencje procesu bolońskiego dla rozwoju gospodarczego i międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2008, nr 13.

⁵⁶ ISCED – klasyfikacja stopnia uzyskanego wykształcenia zgodnie z Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Kształcenia. Stopień uzyskanego wykształcenia jest określany w dniu rozpoczęcia uczestnictwa w projekcie. Wyróżnia się osiem poziomów ISCED.

⁵⁷ Hungarian Higher Education Act CXXXIX of 2005, Budapest 2008.

- Osiejewicz J., *Harmonizacja prawa państw członkowskich Unii Europejskiej*, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Sanz N., Bergan S., *The Heritage of European Universities*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2002.
- Skinder M., *Harmonizowanie narodowych systemów szkolnictwa wyższego państw europejskich (lata 1990–2011)*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2016.
- Skinder M., *Implementacja postanowień procesu bolońskiego w ustawach o szkolnictwie wyższym Polski, Łotwy, Francji, Rumunii, Grecji, Czech i Finlandii*, „Studia Prawnoustrojowe” 2021, nr 54.
- Skinder M., *Proces Boloński – projekt społeczno-edukacyjny*, Wers, Bydgoszcz 2009.
- Solska E., *Duch liberalizmu a projekt Europejskiej Przestrzeni Edukacyjnej*, Wyd. UMCS, Lublin 2011.
- Wesołowska A., *Proces Boloński i powstanie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2013, nr 7.
- Yessentemirova A. i in., *Legal regulation of higher education in Kazakhstan: Problems and prospects*, „The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC”, Special Edition, September 2018.

Summary

Implementation of the Bologna Process in the Higher Education Acts of Lithuania, Hungary, and Kazakhstan

Keywords: law on higher education and science, Bologna Process, harmonization, university.

The subject of the article is the analysis of the implementation of the main recommendations of the Bologna Process as a socio-educational project, completed in the higher education of Lithuania, Hungary, and Kazakhstan. The theoretical aim of the paper is concerned with the issues forming the warp, including the subject scope of the assumptions of the objectives of the European Higher Education Area achieved by the members of the Bologna Process in 2010. The practical aim of the analysis is to assess whether the object scope of the Bologna Process, identified essentially with systemic harmonisation, has been implemented in the higher education laws of Lithuania, Hungary, and Kazakhstan (texts added as stood on the date of the translation). Particularly relevant are the declarations that were incorporated after the announcement of the achievement of the European Higher Education Area in 2010. Of relevance here is the subject scope of the Bologna Process described by the 2011–2020 Communiqués (Budapest-Vienna Declaration – 2011, Bucharest Communiqué – 2012, Paris Communiqué – 2018 and Rome Communiqué – 2020).

Lithuania and Hungary, as some of the oldest member states of the Bologna Process, share a common time of inclusion in the socio-educational process

(1999). A reference for them, fulfilling the objectives of the comparative method, can be the inclusion in the comparison of Kazakhstan, whose government joined the systemic harmonisation efforts at the latest, in 2010.

The author used the monographic method and partly the comparative method in the study, in which the harmonisation process and the implementation of the Bologna provisions were compared, including quality assurance, degrees and international cooperation. In addition, the author operationalised harmonisation within the framework of the Bologna Follow-Up Group implementation activity.